CE SÎNT ŞI CE VOR SAŞII DIN ARDEAL

⁘ EXPUNERE DIN IZVOR COMPETENT ⁘

CU O PREFAȚĂ

DE

N. IORGA

BUCUREȘTI

Tipografia „Cultura Neamului Românesc“

1919

PREFAȚA

Acum zece ani, cînd nimeni nu se putea gîndi la îndeplinirea așa de răpede a realisării unui mare și îndreptățit vis național, tipăriam în revista săsească «Die Karpathen» de la Brașov, aceste rînduri care, întîmpinzîndu-se pe scurt asupra tuturor legăturilor dintre noi și elementul săsesc din Ardeal și cuprinzînd recunoașterea întregii noastre datorii față de dînsul, ni se par a fi și astăzi cea mai potrivită și, mai ales, cea mai puțin supusă bănuielii unei influențe a împrejurărilor actuale din recomandațiile care s'ar putea da, atît expunerii, din cel mai chemat izvor, a istoriei Sașilor, a valorii lor actuale și a dorinților lor de viitor, cît și ideii care domină această expunere, ideie pe care o putem admite ca una care, departe de a înfățișa vre-o primejdie pentru viața în creștere a unui popor de douăsprezece miiioane, oferă acestui popor prilejul de a arăta încă odată că între virtuțile cu care nu-i place să se laude, dar pe care nu le are mai puțin, este și aceia a înțelegerii oricării vieți naționale și a iubirii pentru dînsa în măsura însăși în care această viață ține samă de netăgăduitele noastre drepturi.

I.

«Credința mea puternică este — și ea se sprijină pe logica istorică și pe desfășurarea naturală a colonisațiilor mai întinse pe un teren foarte depărtat, de cultură începătoare sau străveche, prin elemente orășenești sau țerănești de o înnaltă desvoltare —

că Saşii veniţi în Ardeal din Franconia renană au întîlnit o populaţie românească, fie ea şi mai rar răspîndită. Documentele pot vorbi, ce e drept, de «deşerturi», de *deserta*, pentru că nu se întîlnia o populaţie orînduită, organisată în forme de cultură fixate, dar mai ales pentru că nu se întîmpina nicio proprietate de pămînt sprijinită pe învoirea sau întărirea Statului militar apărut pe urmă în calitate de cuceritor. Însă o naţie de plugari, după vechea tradiţie a strămoşilor, şi de păstori pe alături, nu lasă niciun teritoriu învecinat de cîmpii roditoare, de frumoase păduri, de înfloritoare păşuni în afară de cercul dreptului ei de întrebuinţare. Afară de aceasta nu era cu putinţă o nouă înflorire a culturii mai înnalte din Apusul latino-germanic în acest colţ al depărtatului Răsărit sălbatic, dacă ar fi lipsit o civilisaţie localnică pregătitoare, împreună cu fireştii ei purtători. Şi nu se găsesc în limba, în datinile, în creaţia poetică în poporului săsesc, dar mai ales în îmbrăcăminte, arta populară, elemente împrumutate acelei culturi anterioare care se întindea asupra întregii peninsule balcanice şi asupra tuturor povîrnişurilor Carpaţilor?

A represinta o astfel de concepţie, se părea la generaţia mai veche a Saşilor din Ardeal, care în multe privinţi stătea protivnică în faţa generaţiei mai vechi româneşti, fără ca această atitudine să fi fost îndreptăţită prin vre-un folos, un adevărat atentat faţă de naţiunea săsească. Acesta nu este, acesta nu poate să fie punctul de vedere al generaţiei care lucrează astăzi. Romînii sînt, de sigur, şi un popor al viitorului, dar atît de puternici ca număr şi într'o aşa de răpede desvoltare culturală, încît nici nu se pot gîndi a atinge, în orice fel de circumstanţe, drepturile istorice ale altei naţii care e legată aşa de strîns şi adese ori şi aşa de prieteneşte cu propria lor fiinţă. A fi adus cultură superioară cu sine, a fi împlîntat viaţă orăşenească pe amîndouă povîrnişurile Carpaţilor, a fi statornicit definitiv viaţa întregului Ardeal în forme fixate, a fi legat Apusul cu Răsăritul pănă la Dunăre şi la depărtatele ţeri «tătăreşti», greceşti şi turceşti prin relaţii de comerţ; a fi exercitat înrîuriri apusene, pline de roade, asupra celei mai vechi arte româneşti

colorate răsăritean, a fi ajutat la biruinţa limbii naţionale a Romînilor asupra formei culturale medievale a limbii slavone,— toate acestea creiază drepturi şi merite, pentru cultura generală şi pentru cultura Romînilor în deosebi, pe care nu putem să le recunoaştem şi să le preţuim în de ajuns şi care impun poporului nostru o datorie pe care nu ne gîndim a o tăgădui.

Astfel lipseşte astăzi, în starea actuală de spirit a amînduror naţiilor, orice temeiu pentru a căuta în trecut, necritic şi părtenitor, sprijin pentru o închipuită duşmănie de astăzi.

II.

În cele spuse mai sus am şi indicat deosebitele direcţii în care se arată înrîurirea săsească asupra culturii româneşti. Putem trece acum la caracterisarea ideii mai de aproape.

Poporul românesc este şi pănă astăzi un popor de ţerani. Oraşele, în propria sa ţară nu şi le-a cucerit încă economiceşte. Dar, cînd Domnii Moldovei şi Ţerii-Româneşti acordară toate drepturile politice oraşelor din ţerile lor — adecă în veacul al XV-lea —, ei găsiră încă urme limpezi şi însemnate ale spiritului german de care erau însufleţiţi întemeietorii saşi, a căror influenţă se întinsese asupra întregului cuprins dintre Carpaţi şi Siretiu, precum şi asupra întregului ţinut de munte şi deal din Muntenia. Baia din Moldova, mai veche de cît Domnia moldovenească însăşi, era o creaţie săsească din veacul al XIII-lea, ai cărui colonişti fuseseră ispitiţi pe acest pămînt străin prin minele de argint — poate chiar şi de aur —; şi, cînd un Sas calcă în Cîmpulungul românesc, aşezat aşa de aproape de Braşov, şi pe care înnaintaşii săi îl numiau *Langenaue*, să caute cu pietate în biserica catolică mai nouă, ai cării credincioşi de obîrşie germană existau încă pe la 1690, locul de îngropare al acelui *Comes Laurentius*, al contelui orăşenesc sas Lorenz, care a murit cu cîţiva ani înnainte de 1300, cu cîţiva ani, deci, înnainte de întemeierea «Domniei a toată Ţara-Românească», numită de obiceiu: a Valahiei sau Munteniei.

III.

Încă din anul 1368 Domnul Ţerii-Româneşti întăria vechi privilegii de comerţ ale Saşilor în ţara sa, şi de sigur, ceva mai tîrziu, un asemenea privilegiu a fost dat din partea lui Bogdan, cel d'intăiu Voevod al Moldovei, sau de unul dintre cei d'intăiu urmaşi ai săi, aceloraşi. Prin pasul Rodnei, Bicazului, Tulgheşului, Oituzului sau Ghimeşului, prin acelea ale Buzăului şi Teleajenului, dar mai ales prin pasul bine păzit al Branului (către Cîmpulung, Bucureşti, Giurgiu sau către Tîrgovişte şi Brăila), pentru Braşoveni, prin acela al Turnului Roşu către locul de deposit, format pe urmă, Rîmnicul-Vîlcii, către Slatina şi Nicopole, pentru Sibiieni, mergeau necontenit cară săseşti cu postav şi pînză, cu obiecte de fier, de fabricaţie proprie, sau mai ales cu postavul adus din Silesia ori din Colonia. Şi către emporiile de hotar săsesc, Bistriţa, Braşovul, Sibiiul, mergeau carăle româneşti cu peştele de Dunăre şi cu lînă, dar şi cu «spiţerii» din Răsărit, cu stofe de mătasă şi aur, pentru ca, ori să capete în schimb obiecte de întrebuinţare sau de lux, ori să primească banii cu cari erau a se plăti dăjdile către Vistieria domnească sau mai ales acelea ale noului Împărat răsăritean din Constantinopol. Arhivele oraşelor săseşti cuprind încă un imens material de privilegii, scrisori, socoteli în care se oglindeşte întreaga istorie a acestui, comerţ răsăritean până la sfîşitul veacului al XVII-lea, cînd el a trecut în mînile Companiei greco-bulgăreşti, pe urmă şi în acelea ale locuitorilor romîni din suburbii. O adunare a Societăţii săseşti de istorie la Cîmpulung, ca într'una din cele mai vechi aşezări ale Saşilor pe liberul pămînt românesc, ar fi într'adevăr de dorit şi ar contribui la o mai mare strîngere a legăturilor între amîndouă popoarele noastre.

IV.

Cea mai veche biserică românească, încă păstrată pe dealul de la Curtea-de-Argeş, clădirea mică, din întăia jumătate a veacului al XIV-lea, Sîn-Nicoară, este zidită, în stil aproape curat apusean, de meşteri

saşi De Saşi au fost înnălţate de sigur multe din cele mai bătrîne monumente ale arhitecturii bisericeşti a Romînilor. În toate sutele de clopote care fuseseră turnate de meşteri saşi, margenea e împopobită până astăzi cu inscripţii latine în formă gotică sau cu inscripţii slavone ieşite din mîna lor.

Arhitectura interesantă de pe vremea Domnului Moldovei Ştefan-cel-Mare se asamănă în multe privinţi cu aceia pe care o poate observa cineva în biserica din mănăstirea de la Feleac, lîngă Cluj, sau în ctitoria lui Ion Hunyadi din satul Sîntimre de lîngă Alba-Iulia. Prin Saşii din Ardeal ni-au venit încadrările gotice ale uşilor şi ferestrelor, şi tot prin ei scrisul colorat gotic al frumoaselor inscripţii de închinare. Acela care a fost «sculptor şi effigiator» pentru vestita biserică a lui Neagoe-Vodă de la Curtea-de-Argeş a fost Sasul Veit, meşterul Vitus, şi, cînd tipul definitiv al meşteşugului de clădire românească a fost statornicit pentru a fi urmat cu credinţă în linii generale de maeştrii din lăuntru, li-a rămas totuşi Saşilor un alt domeniu al artei: la strălucitele serbări de nuntă ale Curţii supţiri a unui Domn ca Vasile Lupu în Moldova, cu prilejul darurilor făcute de stăpînitorul muntean, fabulos de bogat, Constantin Brîncoveanu, la vre-o nouă întemeiere sau danie de mănăstire, talerele, potirele, clopotele, inelele, peceţile care se împărţiau veniau din mîna marilor argintari ai Braşovului şi Sibiiului, a căror istorie va trebui să fie cîndva scrisă. Multe din aceste preţioase obiecte se păstrează încă la noi, pe cînd scrisori de comandă în limba românească se află în arhivele săseşti. Numai cu începutul veacului al XVIII-lea meşteri greci şi ucenicii lor romîni, dacă nu chiar călugării cari lucrau de mult, au luat locul Saşilor.

V.

Cînd Reforma a dăruit Biblia în limba populară tuturor naţiunilor, Saşii din Sibiiu făcură să apară un catehism «valah», la 1544: este cea mai veche tipăritură în limba românească şi unul din cele mai vechi monumente ale acestei limbi. (Cel mai vechiu

este, de altfel, scrisoarea unui boier al lui Neagoe Basarab către Braşoveni, databilă pe la 1521, care se mai păstrează încă acolo, în Braşov.) Sfatul orăşenesc braşovean a orînduit predică românească pentru Romînii din suburbii, cari trăiau supt ocrotirea sa. Curînd după aceia, judele din Braşov, Johannes Benckner — care adăpostise la sine mai multă vreme tipar românesc pentru cărţi de biserică în limba slavonă — lua iniţiativa de a se publică cele d'intăiu Evanghelii şi Psaltiri în graiu românesc. În serviciul Saşilor lucra meşterul Coresi, unul dintre mulţii fugari politici din Ţara-Românească, şi în Braşov, pe urmă în Sas-Sebeş, au apărut astfel de cărţi fundamentale cum au fost cea d'intăiu lămurire ortodoxă a Evangheliilor, cea d'intăiu încercare de a preface Vechiul Testament în româneşte.

Cu vremea lui Mihai Viteazul, glorioasă şi plină de durere, epoca tiparului românesc în Ardeal supt adăpost săsesc, se încheie.

VI.

Acum, după ce Romînii serviseră mai mult decît înnainte Statului otoman şi obiceiurilor greco-turceşti, pe cînd, din partea lor, Saşii, supt prinţii maghiari din veacul al XVII-lea, pierduseră mult din puterea lor vitală şi din misiunea lor proprie, pentru a aparţinea cu desăvîrşire cîrmuirii austriace, cele două neamuri azi stau iarăşi unul lîngă altul.

Al nostru înfăţişează sufletul latin care se desface din limba sa; al d-voastră, spiritul german. Amîndouă sînt chemate să mijlocească între Răsărît şi Apus, căci amîndouă au căpătat din Apus o misiune pe care n'o pot părăsi. În aceasta, ca şi în amintirea luptelor culturale, adesea purtate împreună, amîndouă popoarele pot să simtă îndemnul de a lucra laolaltă oricare ar fi împrejurările politice. Pămîntul ardelenesc, pecetluit aşa de vădit, în chip cultural, prin sîrguinţa săsească, nu poate fi prea îngust pentru 210.000 de oameni, cari reprezintă cinste, muncă, economie şi simţ pentru dreptate şi ideal[1].»

[1] Din *Karpathen*, anul al II-lea, No, 9, 1-iu Februar 1909, pp. 262-5.

Introducere

Poporul săsesc din Ardeal s'a declarat, prin representanții săi chemați în adunarea ținută la Mediaș la 8 Ianuar 1919 st. n. (26 Decembre st. v.), pentru alăturarea de bună voie la Romănia. Această hotărîre a Sașilor a fost comentată cu bucurie și satisfacție în întreaga presă a Romăniei. Romănia întregită a căpătat prin aceasta niște cetățeni cari, deși neromîni, s'au alăturat cu inimile deschise patriei lor nouă, și nu siliți de împrejurări exterioare.

Orișicine cunoaște poporul săsesc știe că el alcătuiește un element foarte prețios, că are un trecut de veacuri glorios și plin de muncă și poate servi ca un model de ordine și de moravuri.

Aceasta o știu Romînii ardeleni și o pot confirma, dar în publicul mare al Regatului romîn Sașii sînt puțin cunoscuți. De sigur vor fi puțini dintre cetitorii de ziare, cari, cetind, înnainte cu vre-o cîteva luni, despre hotărîrea Sașilor, vor fi știut în ce părți locuiesc Sașii, și cu atît mai puțin vor fi știut ceva despre împrejurările în care au trăit și au lucrat în trecut și mai lucrează și acuma pentru pămîntul lor strămoșesc.

De aceia va fi, fără îndoială, bine venit publicului mare românesc, dacă va afla într'o expunere scurtă ceva despre proveniența și istoria poporului

săsesc, despre cultura și munca lui, și totodată va afla cu ce aspirații, nădejdi și dorințe a intrat în uniune cu patria lor cea nouă.

In cele următoare vom încerca o asemenea expunere, asupra căreia atragem atenția publicului cetitor.

Cine sînt Saşii şi unde locuiesc ?

Saşii sînt o ginte germană, care a fost colonisată în Ardeal în veacul al XII-lea şi al XIII-lea de regii ungari cari domniau pe vremurile acelea. Istoria nu ni spune de unde au venit; filologia a putut constata, comparînd idiomele, că Saşii ardeleni îşi trag obîrşia din gintea germană a Franconilor-de-mijloc, şi că patria lor, din care au emigrat, a fost situată la ţermurile Moselei, un rîu lateral al Rinului, şi prin văile munţilor Eifel din Luxemburgul de azi.

Cea mai mare parte a Saşilor s'a aşezat în părţile sudice ale Ardealului, lîngă Olt şi Cibin, şi lîngă cele două Tîrnave, o parte mai mică însă spre Nordul Ardealului, pe Bistriţa şi lîngă cursul de mijloc al Murăşului. Centrul acestei colonii este judeţul Tîrnavei Mari, pe al cărui teritoriu se află 89 de comune locuite de Saşi. Spre Vest, în judeţul Sibiiului, sînt 33 de comune săseşti; spre Nord, în judeţul Tîrnavei Mari sînt 33 de comune săseşti, iar la Est, în judeţul Braşovului, numai 13 comune, dintre care însă cele mai multe foarte mari şi înfloritoare. Despărţiţi de aceste patru colonii mai locuiesc Saşi în număr mai mare în judeţul Bistriţa-Năsăud (27 comune săseşti). În număr mai mic şi răzleţiţi se mai află Saşi şi în alte 7 judeţe, şi anume: în judeţul Alba Inferioară (10 comune), în judeţul Cojocna (7 comune), în

județele Solnoc-Dobîca (3), Mureș-Turda (3), Odorheiu (3), Făgăraș și Huniedoara (2). Dacă mai adăugim și comunele cu minorități disparente săsești, avem un număr de 285 de comune. Din aceste localități, 8 orașe, și anume: Sibiiul, Brașovul, Sighișoara, Mediașul, Bistrița, Sebeșul-Săsesc, Reghinul Săsesc și Orăștia sînt întemeiate de Sași.

Din trecutul Saşilor ardeleni.

Saşii ardeleni sînt un popor de colonişti. Ei au fost colonisaţi prin veacul al XII-lea în actualele lor domicilii pentru a civilisa această parte a Ardealului. Colonisarea lor a fost făcută pe basa anumitor drepturi. Acest fapt trebuie ţinut în vedere, dacă voim să înţelegem istoria lor. Ei şi-au păzit prin toate secolele, cu gelosie, aceste drepturi, care au fost numai nişte contra-servicii din partea Statului pentru serviciile aduse de ei; prin aceasta s'a format la ei o conştiinţă clară şi pronunţată de drept. Tot odată s'a desvoltat la ei şi un simţ foarte viu pentru libertate şi o concepţie şi un mod de gîndire democratice, cum numai la poporul elveţian se mai găsesc.

Cel mai vechiu document care arată amănunţit posiţia Saşilor în noua lor patrie, e datat din anul 1224, şi li s'a dat din partea regelui maghiar Andreiu al II-lea. Documentul acesta important conţine o confirmare a drepturilor care li s'au dat de regele Gheisa al II-lea, cînd au fost colonisaţi în ţară. Aici se spune că Saşii din toate coloniile Ardealului, de pe aşa-numitul «pămînt crăiesc», să formeze un singur popor («unus sit populus»). Ei primesc dreptul de a-şi alege singuri funcţionarii şi preoţii lor. Numai pe funcţionarul suprem, pe aşa-numitul «Gaugraf», îl numia regele. De remarcat este orînduirea prin care aveau

să deie Saşii dijma preoţilor lor, şi nu episcopului din Alba-Iulia, supt a cărui stăpînire erau la început. Aceasta e din două motive de mare însemnătate: mai întâiu erau mai puţin dependenţi de episcop de cum se obişnuia în evul mediu; al doilea, fiindcă de la început şi-au putut crea prin dijmă o tagmă preoţească avută, care a alcătuit un puternic factor cultural în mijlocul lor. Decretul regelui Andreiu, care a fost numit de Saşi cu drept cuvînt «decretul de aur», mai stabileşte pe urmă serviciile de războiu şi îndatoririle de imposite ale Saşilor.

Partea primă din Istoria Saşilor o formează epoca până la bătălia de la Mohács (1526), adecă până la începutul dominaţiei turceşti şi până la desfacerea Ardealului de Ungaria. În acest timp s'a unit districtul primitiv al Sibiiului cu coloniile din Ţara Bîrsei de lîngă Braşov, cu aşa-numitele două «Scaune», Mediaşul şi Şeica, cu districtul Bistriţei, într'o unitate de drept public.

Regele Ungariei, Matiaş Corvinul, fiul marelui biruitor Ioan Hunyadi, descendent al unei familii româneşti, a întărit decretul lui Andreiu al II-lea, la anul 1486, pentru totalitatea Saşilor, cari de atuncea cu purtat numirea de «Universitas Saxonum». Saşii au format până la anul 1876 un «municipiu» de sine stătător. Abia în anul acela a fost desfiinţat contra voinţei lor, prin legea ungară, şi vechiul «pămînt crăiesc» fu împărţit în judeţe.

Paralel cu unirea politică a mers unirea bisericească. In primele secole au purtat Saşii, pentru independenţa lor, o mulţime de lupte împotriva episcopului de la Alba-Iulia, care s'au sfîrşit la finele veacului al XVI-lea cu biruinţa lor. În acest timp aveau un «decan general» la Mediaş, care stătea în fruntea Bisericii săseşti, dar numai prin trecerea lor

la Biserica protestantă şi-au văzut Saşii independenţa Bisericii lor pe deplin asigurată.

Pe atunci au mai avut Saşii încă un succes, care a fost de mare însemnătate pentru viitorul lor. În veacul al XIII-lea s'a format în mijlocul lor un fel de nobilime. Unii dintre judecătorii lor comunali, numiţi «grofi», şi-au agonisit, în afară de pământul crăiesc, averi mari şi drepturi de nobili, pe care voiau pe urmă să şi le impună şi pe teritoriul săsesc. După îndelungate lupte li reuşi însă Saşilor a înnăbuşi aceste tendinţe. Familiile nobile au fost date afară din comunitatea Saşilor şi s'au amestecat naţionalicește cu nobilimea maghiară din Ardeal. Poporul săsesc a rămas însă şi mai departe un popor de ţerani şi de cetăţeni şi şi-a păstrat, odată cu libertatea, şi caracterul său german.

Democratismul acesta săsesc datează din timpurile cele mai vechi, şi a fost susţinut la Saşi prin gîndul la averea comună. Pământul de arat aparţinea, după vechea părere a Saşilor, totalităţii comunei. Individul era pe pământul său numai un fel de administrator al teritoriului comun, iar, dacă o familie muria fără moştenitori, el revenia comunei. Păşunea, pădurile şi apele erau însă şi formal considerate ca proprietate comună: ele nu puteau fi împărţite şi nu puteau ajunge în posesiune particulară.

Pe vremea aceasta cade şi faptul important al desvoltării oraşelor săseşti. Încă prin veacul al XIV-lea şi al XV-lea au primit locurile săseşti: Sibiiul, Braşovul, Sighişoara, Mediaşul, Bistriţa, Orăştia şi Sebeşul-Săsesc, iar, afară de «pământul crăiesc», Reghinul, drepturi de oraş şi au rămas până în ziua de astăzi centrele vieţii orăşeneşti a Saşilor. Imediat s'a şi început în oraşele acestea, care au devenit şi centrele districtelor, o

activitate vie economică şi industrială. Încă de la anul 1376 existau pe teritoriul districtului Sibiiului 19 bresle şi 25 de corporaţii de meşteri, în vreme ce în oraşul Augsburg din Germania lucrau în acelaşi timp numai 16 bresle cu 20 de corporaţiuni de meşteri. Produsele industriei săseşti erau exportate până departe peste hotarele ţerii. Un comerţ foarte viu se făcea cu Statele vecine, mai ales cu Moldova şi cu Muntenia, dar şi cu ţerile mai îndepărtate din Balcani, până la Constantinopol, asemenea cu Dalmaţia, iar, la Nord, cu Polonia.

Dar Saşii n'au putut să se dedice neturburaţi muncii lor paşnice de cultivare. Ei trebuiau să mînuiască pe lîngă uneltele de meseriaş şi sabia. Încă în primele veacuri trăite pe pămîntul Ardealului, au trebuit să treacă peste mari primejdii. În anul 1241 au năvălit primele horde mongolice în ţară şi au pustiit o parte din coloniile lor aşa de grozav, încît în multe comune au dispărut Saşii cu totul. Şi Sibiiul, care pe atuncea era un sat şi se numia «Villa Hermanni», a fost asediat de Mongoli, pe urmă luat cu asalt şi incendiat.

La sfîrşitul veacului al XIV-lea s'au început primele năvăliri ale Turcilor. Pentru apărarea frontierei au clădit Saşii, în anul 1370, la ieşirea din pasul Turnului Roşu, cetatea de la Tălmaciu. Mai tîrziu, cînd năvălirile se repetau tot mai des, şi-au împrejmuit oraşele cu ziduri, înnaintea cărora s'a frînt de multe ori puterea oştirii duşmane. La sate şi-au clădit în jurul bisericilor ziduri de îngrădire, după care se ascundeau oamenii în timp de războiu. De la anul 1420 încoace, şi în decurs de mai mult ca două sute de ani, au format luptele cu Turcii un lanţ neîntrerupt, în care Saşii au săvîrşit multe fapte vitejeşti. Aşa a bătut judele crăiesc al Sibiiului, Anton Trautenberger, o oaste turcească înnaintea zidurilor oraşului, şi la

anul 1479 au avut Saşii partea lor de glorie la biruinţa asupra Turcilor pe «Cîmpia Pînii» de lîngă Orăştie. Papa Eugeniu al IV-lea preamăria într'o bulă Sibiiul, zicînd că acest oraş nu ar fi numai «scutul, zidul şi bastionul ţerii ungureşti, ci şi al creştinătăţii întregi».

În veacul al XVI-lea Ardealul a fost, precum s'a mai spus, despărţit de Ungaria şi transformat într'un principat separat, supt suzeranitatea turcească. Ţara a avut deci aceiaşi soartă ca şi Moldova şi Muntenia. În Ardeal s'a desvoltat o constituţie după state. Unul dintre cele trei state l-au format, pe lîngă Secui si aristocraţia maghiară, Saşii. În acest timp, care a durat pănă la cucerirea Ardealului prin Habsburgi (1691), au avut Saşii iarăşi o mulţime de lupte, nu numai cu Turcii, dar şi cu principele domnitor propriu, cu Gavril Báthory. În acelaşi timp au fost siliţi a-şi apăra necontenit drepturile lor faţă de invidia şi cupiditatea nobilimii maghiare. Dar tot odată se vădeşte şi un progres însemnat în desvoltarea lor. În prima jumătate a veacului al XVI-lea a trecut întreg poporul săsesc, condus de reformatorul său din Braşov, Johannes Honterus, la Biserica luterană. De la acest act înnainte, Saşii au format o comunitate bisericească independentă şi proprie. Mînă în mînă cu reformaţia Bisericii a mers desvoltarea şi organisaţia învăţămîntului. Saşii aveau încă din veacul al XIV-lea în fiecare sat cîte o şcoală poporală. La anul 1544 întemeiè Honterus întăia şcoală latină la Braşov, căreia i-au urmat asemenea şcoli şi într'alte oraşe. Honterus a întemeiat şi întăia tipografie în Ardeal. Reformaţia însemnează pentru Saşi şi o însemnată propăşire şi desvoltare culturală.

De la sfîrşitul veacului al XVII-lea, după înlăturarea domniei turceşti, a stat Ardealul supt regimul Habsburgilor. În tot acest timp au avut Saşii multe decepţii de îndurat. Deşi li s'a făcut în «diploma leopoldină», apărută la 4 Decembre 1691, promisiunea că drepturile Ardealului vor fi menţinute, totuşi s'au ivit răpede năzuinţile oamenilor de Stat din Viena de a înlătura autonomia Ardealului. S'a început pe atuncea mai ales o eră de intoleranţă confesională care ere de tot străină de spiritul ardelenesc. Saşii, cari, după cum am amintit, au trecut fără excepţie la protestantism, au avut supt aceasta greu de suferit. În mai multe oraşe li s'au luat de către miliţia imperială bisericile, şi oamenii fără de caracter cari se lepădau de religiunea strămbunilor lor erau protejaţi în defavorul consîngenilor lor. Aceştia erau siliţi a li da în mijlocul lor funcţiuni înnalte.

Poporul săsesc a primit însă supt Domnia marii Împărătese Maria-Teresa, a cării singură greşeală a fost catolicismul ei prea exagerat, mult sprijin. În vremea aceia conducătorul Saşilor era un om înzestrat cu înnalte calităţi intelectuale, cel mai mare fiu în istoria neamului săsesc: baronul Samuel de Bruckenthal. Maria-Teresa l-a cunoscut cînd a condus odată o deputaţiune săsească la Viena, care avea să ceară înlăturarea unor inconveniente. De aici încolo a fost în mare graţie la Împărăteasa, care îl consulta în toate afacerile privitoare la Ardeal. El însă niciodată nu s'a folosit de această graţie în favorul său, ci numai pentru binele poporului şi al ţerii sale. Credinţei sale protestante încă i-a rămas totdeauna credincios, şi, cu toate acestea, a fost înnălţat până la cea mai înaltă funcţiune din Ardeal, la locul de guvernator. Devisa lui a fost: «fidem genusque servabo», «rămîn credincios poporului mieu şi credinţei

mele». A devenit prin aceasta pentru toate vremile un exemplu al sentimentelor săseşti.

Supt Domnia lui Iosif al II-lea, fiul şi urmaşul marii împărătese, au avut de îndurat Saşii o grea lovitură. În năzuinţile sale, de bună credinţă, de a ferici pe supuşii săi, el a fost un mare adversar al tuturor constituţiilor devenite istorice şi al privilegiilor. De aceia a înlăturat vechea constituţie a Saşilor. Această dispoziţiune, pe care Împăratul Iosif a revocat-o înnainte de moartea sa prea timpurie, a produs o mare iritaţie între Saşi, dar a avut şi efectul bun de a redeştepta în ei o vie conştiinţă naţională. Cel din urmă deceniu al veacului al XVIII-lea a fost în privinţa politică, socială şi ştiinţifică o eră de renaştere. Atuncea s'a pus basa pentru cercetările istorice săseşti, şi jurnalistica săsească şi-a făcut începutul.

În veacul al XIX-lea s'au început pentru Saşi luptele pentru limba lor. Prin anii '30 şi '40 s'a deşteptat la Maghiarii din Ardeal şi Ţara Ungurească simţul naţional. În locul limbii oficiale latine s'a introdus cea maghiară. Tot odată s'a început şi străduinţa Maghiarilor de a-şi introduce limba lor pe socoteala concetăţenilor lor de altă limbă. Saşii au avut în repetite rînduri lupte foarte vehemente pentru drepturile lor, în dieta de la Cluj. Luptele acestea şi-au ajuns culmea la anul 1848, cînd au decretat Maghiarii uniunea Ardealului cu Ungaria. Siliţi prin teroare, s'au alăturat şi Saşii la declararea uniunii. Dar şi vremurile acestea de lupte pentru limbă au fost pentru Saşi o vreme de recreare internă. Spiritele au devenit active, şi puterea de muncă foarte vie. Atunci s'a întemeiat prima societate ştiinţifică săsească, «Societatea pentru cercetarea istoriei ardelene» (Verein für Siebenbürgische Landeskunde), a cării misiune era cercetarea trecutului şi presentului poporului săsesc.

Conducătorul mişcărilor intelectuale din vremurile acelea a fost preotul Ştefan Ludwig Roth, din a cărui moştenire spirituală se mai folosesc Saşii până în ziua de azi. Într'una din scrierile sale, a spus că Romînii formează majoritatea populaţiei din Ardeal, şi a numit limba românească «limba taînică a ţerii», a Ardealului. Un contemporan şi frate de nume al lui Roth, preotul dr. Daniel Roth, a mers un pas mai departe, declarînd, în mod profetic, că viitorul va trebui să aducă cu sine unirea tuturor Romînilor de dincoace şi de dincolo de Carpaţi.

Cît a durat revoluţia de la 1848-49, au stat Saşii de partea Casei domnitoare habsburgice. Dar fidelitatea lor a fost rău răsplătită. Ei au avut de suferit supt reacţiunea anilor '50 tot aşa de mult ca şi Maghiarii. Constituţia lor a fost pentru a doua oară ridicată şi naţia politică săsească a fost dusă «sine luce et cruce» («fără lumină şi fără cruce») la groapă, după cum s'a exprimat un însemnat contemporan al acelor vremuri.

Dar prin anii '70 iar şi-au putut serba învierea. Atunci au fost Saşii, luptînd umăr la umăr cu Romînii, aderenţi ai ideii Austriei Mari (Gross-Österreich). Ei şi-au trimis deputaţii lor în Parlamentul din Viena, şi unul dintre aceştia, Conrad Schmidt, a ajuns chiar presidentul Parlamentului. Atunci s'a creat şi o organisaţie a Saşilor, constituţia Bisericii evangelice săseşti, care există până în ziua de astăzi. Conducătorul lor a fost Georg Daniel Teutsch, ales ca episcop al Saşilor la anul 1867 († 1893).

În acelaşi an s'a făcut împăcarea între Austria şi Unguri, prin care s'a întemeiat aşa-numitul «dualism», care a avut ca urmare supremaţia necondiţionată a Maghiarilor în Ţara Ungurească. Saşii au

avut de suferit greu prin schimbarea împrejurărilor. Pentru a treia oară li-a fost ridicată constituţia municipală, de astă dată la anul 1876, printr'o lege a Parlamentului ungar. Pămîntul crăiesc de pănă aici a fost împărţit în judeţe şi forul cel mai înnalt politic al Saşilor, Universitatea săsească, şi-a pierdut însemnătatea sa ca for administrativ şi de drept. Singurul ei scop a mai rămas de atunci încoace a administra averea ei, adunată din darurile vechilor regi ungari, şi care se compune mai ales din păduri mari.

Lupte grele parlamentare au avut Saşii, pe urmă, şi la anii 1879 şi 1883, contra proeictelor de lege pentru introducerea limbii maghiare în şcolile săseşti. Lupta li-a fost zădarnică, şi Saşii au fost pedepsiţi pentru aceasta cu fel de fel de şicane din partea prefecţilor şi a funcţionarilor de Stat. Recunoscînd, în sfîrşit, că sînt prea slabi pentru a duce lupta timp mai îndelungat contra puterii Guvernului ungar, s'au hotărît la anul 1890 a face politică guvernamentală. Prin aceasta şi-au asigurat menţinerea averii lor naţionale. Dar politica aceasta a adus adese ori divergenţe şi desbinare în mijlocul lor. Abia cu prăbuşirea Ungariei s'a stabilit iarăşi unitatea între Saşi. Ei sînt uniţi în dorinţa şi în nădejdea că vor putea în noua lor patrie să-şi desvolte şi să-şi păstreze şi mai departe unitatea lor naţională, cultura lor şi limba maternă.

Situaţia socială a Saşilor

Saşii se numesc bucuros un popor de cetăţeni şi de ţerani. Această numire este corectă. O nobilime cu tendinţe separatiste de clasă nu există; tot aşa nu există proprietari mari de pămînt la Saşi, şi cei vre-o cîţiva mari industriaşi se pot număra pe degete.

Dar nici de un proletariat săsesc nu se poate vorbi. Poporul săsesc presintă, în totalitatea sa, ceia ce înţelegem supt denumirea de clasa de mijloc, şi se poate împărţi după ocupaţie în trei clase: ţerani, industriaşi şi negustori, funcţionari şi intelectuali. Numărul lor în procente ar fi: cei d'intăiu 80 procente, cei de-al doilea 15-16 procente, iar cei din urmă 4-5 procente.

Va să zică la poporul săsesc există o diferenţiare socială foarte mică, ceia ce şi-a avut poate partea nefavorabilă, dar şi pe acea favorabilă de a păstra în poporul săsesc un spirit de unitate. Aceasta aduce cu sine ca interesele vitale ale unei clase să fie şi ale celeilalte, ca dorinţele şi năzuinţile care se poate să fie în detrimentul sau favorul uneia dintre ele, să se răsfrîngă şi asupra celeilalte, aşa că frumosul principiu «unul pentru toţi şi toţi pentru unul» a fost păstrat la poporul săsesc în adevăratul înţeles al cuvîntului, de şi, din motive politice sau dintr'alte motive, s'au format diferite partide care, după obiceiul

germanic, s'au războit împreună. Fiecare Sas are sentimentul că poporul său formează o singură familie mare şi că el are datoria ca toate puterile sale să le pună în serviciul obştesc. Aceasta o numesc Saşii democraţie şi socialism.

Un mare desavantagiu în cele din urmă decenii, înnainte de izbucnirea războiului, a fost *emigrarea*, care a luat proporţii mari, mai ales la ţerani. Emigranţii luau drumul mai adese ori spre America-de-Nord, în număr mai mic spre Germania, România şi spre alte ţeri. Cît de mare a fost emigrarea, o arată următoarele date statistice din anii 1906, 1907 şi 1908.

În vremea aceasta de abia trei ani, au emigrat 5.997 bărbaţi, 2.763 femei şi 1.604 copii, în total 10.364 Saşi. În acelaşi timp s'au întors în patrie: 3.485 bărbaţi, 808 femei şi 384 copii, în total 4.674 persoane, va să zică mai puţin de jumătate din cei cari au emigrat. S'a socotit înnainte de războiu că aproape 20.000 de Saşi trăiesc în străinătate. Cei mai mulţi dintre ei au fost ţerani şi au plecat ca muncitori de seson în Germania sau în România. Dar şi între calfele de negustori şi între sodalii industriaşi s'a sporit emigrarea. Afară de aceia se află sute de Saşi, cari aparţin intelectualilor, în funcţiuni bine văzute în Austria şi Germania, ca advocaţi, medici, ingineri, etc.

Prin noua situaţie se aşteaptă Saşii la o descreştere a emigraţiunii.

Agronomia săsească

Cînd Saşii au fost colonisaţi, înnainte cu secole, pe pămîntul pe care se află astăzi, li s'a dat dreptul de proprietate peste glie, *nu particularilor, ci a grupuri întregi.* Particularilor li s'a împărţit din hotarul comun al satelor o parte de loc, cam de treizeci de jugăre, pe cînd păşunea, pădurea şi apa rămîneau în posesiune comună. Pămîntul de arat trebuia lucrat în comun, aşa că stăpînii de pe o parte a pămîntului din hotarul comunei trebuiau să samene, în acelaşi an, aceleaşi cereale, pe care pe urmă împreună trebuiau să le lucreze şi împreună să le şi secere. Felul acesta de a lucra pămîntul, care a durat pănă în timpul mai recent, a avut fără îndoială o influenţă nefavorabilă asupra desvoltării agronomiei săteşti, fiindcă supunerea particularului lavoinţa obştească a împiedecat orice simţ de întreprindere şi orice propăşire. Pe de altă parte însă, a contribuit prin acumularea tuturor forţelor la desvoitarea sentimentului de solidaritate. În timpul din urmă s'a şters obligaţia ca particularul să se acomodeze la lucrul cîmpului totalităţii şi s'a întrodus un fel mai individual de gospodărie. În ultimele decenii a mai favorisat desvoltarea agronomiei săseşti comasarea, care a readus pămîntul împărţit în decursul secolelor prin moşteniri în părticele mici iarăşi laolaltă, ceia ce a înlesnit cultivarea pămîntului. Aşa au putut ajunge

ţeranii saşi iarăşi culmea la care ajunsese agronomia în Statele Europei de Vest. Ei se folosesc astăzi aproape pretutindeni numai de maşini agricole. Vechiul plug de lemn a dispărut, şi nimenea nu mai foloseşte îmblăciul, ci numai maşina de treierat. Se întrebuinţează maşini de sămănat şi de cosit, maşini de vînturat şi întocmiri pentru legatul snopilor. Asemenea nu se mai foloseşte ţeranul sas numai de gunoiu pentru îngrăşarea pămîntului, ci şi de gunoaie artificiale. Progrese mari au făcut Saşii în cultivarea vitelor. Prin importarea de vite de prăsilă a dispărut rasa veche indigenă, şi o rasă nouă, şi mai puternică, a fost introdusă, care s'a dovedit mai productivă pentru gospodărie. Tot aşa au fost îmbunătăţite rasele de cai şi de porci. Cultivarea mai intensivă a vitelor a adus cu sine cultivarea nutreţului şi a păşunii.

La ce înnălţime s'a ridicat la Saşi *producţiunea de cereale* ni-o arată următoarele cifre:

În anul 1912 au venit pe un jugăr catastral următoarele cereale:

În Ungaria, în calcul mijlociu:

la 1 j. c. grîu	6.80	măji metrice
la săcară . .	6.36	« «
la orz	6.52	« «
la ovăs . . .	5.54	« «
la porumb. .	9.05	« «
la cartofi .	37.40	« «

În judeţul Braşovului, la aceleaşi:

11.25	măji metrice	(+ 4.72)
10.64	« «	(+ 4.28)
11.48	« «	(+ 4.96)
10.30	« «	(+ 4.76)
13.09	« «	(+ 4.04)
95.72	« «	(+ 58.32)

Viticultura au adus-o Saşii din patria lor străbună de lîngă rîul Mosela. În evul mediu, a jucat la ei cultivarea vinului un mare rol. Înnainte cu un şfert de veac, viile au fost însă, prin filoxeră, aproape de tot nimicite. Dar, de cînd şi le-au regenerat viticultorii saşi prin viţe americane, iarăşi au ajuns viile Saşilor la o desvoltare impunătoare. Mai ales în anii buni 1917 şi 1918 au ajuns, printr'o recoltă abundentă, regiunile săseşti care cultivă vii la bogăţie mare. Şi cu pomăritul s'au ocupat Saşii în anii din urmă, mai ales în părţile Bistriţei, şi anul 1918, deosebit de bogat în poame, a adus poporului milioane.

Agricultura are a mulţămi desvoltarea ei în cea mai mare parte *reuniunii agronomice săseşti* din Ardeal, care a fost întemeiată la anul 1845. Acestei reuniuni îi aparţin ca membri azi aproape toţi ţeranii saşi. Activitatea ei este foarte variată şi cuprinde aproape t o a t e ramurile agronomice. Reuniunea năzuieşte în primul rînd a răspîndi cunoştinţe de specialitate şi a le întări. Învăţătorii ambulanţi sau alţi oameni cu pregătirea necesară ţin cursuri instructive, sau pregătesc pe cultivatori prin prelegeri care sînt însoţite de demonstraţii practice, cum sînt: gunoirea cu mijloace artificiale, întrebuinţarea maşinilor nouă, etc. Reuniunea dă ajutor cultivatorilor de vite la cumpărări de porci de rasă şi tauri de prăsilă, tot aşa şi la cumpărări de maşini agronomice, şi împărţeşte premii la agronomii harnici, cari au avut în gospodăria lor succese însemnate.

Pe urmă li ajută ca produsele lor să fie valorificate în magazine şi hale de vînzare, în lăptării şi în consorţii pentru fabricarea untului, în pivniţe de vin comune, etc., şi stă membrilor ei, de cîte ori au nevoie, într'ajutor cu sfaturi şi cu fapte. Interesele reuniunii le sprijineşte o foaie săsească. Banii necesari pen-

tru activitatea sa îi adună Reuniunea agronomică, parte din contribuţiile membrilor ei, în cea mai mare parte însă din subvenţiile Băncii de credit fonciar (Bodenkredit-Anstalt) din Sibiiu, care a fost fundată în anul 1872 anume pentru acest scop. Şi Statul ungar a acordat pe sama Reuniunii subvenţii însemnate. Pentru pregătirea agronomilor saşi, există trei şcoli de agricultură: în Bistriţa, în Mediaş şi în Feldioara de lîngă Braşov, care asemenea au fost întemeiate de aproape o jumătate de veac.

Ca ajutor pe lîngă Reuniunea agricolă au fost întemeiate la anul 1886 *cooperativele, după sistemul lui Friedrich Wilhelm Raiffeisen.* Scopul cooperativelor, care au fost puse la cale de directorul Casei generale de păstrare (Sparcassa) săseşti din Sibiiu, dr. Carol Wolff, unul dintre cei mai meritoşi bărbaţi ai Saşilor, este a înlesni poporului creditul şi a-l feri de usurari. Cooperativele cedează ţeranilor întraţi în cooperative cu porţii de cîte 24 coroane împrumuturi mici pe timp scurt. Administraţia Casei se face în mod gratuit, iar venitul curat nu se împărţeşte, ci se adaugă în parte la fondul de reservă, în parte se foloseşte pentru scopuri comune. Toate aceste cooperative săteşti sînt strînse într'o uniune al cărui razim puternic este Casa generală de păstrare din Sibiiu (Hermannstädter Allgemeine Sparkassa). Principiul fundamental al cooperativelor e *ajutor reciproc şi folos obştesc.* De aceia se poate zice cu drept cuvînt că băncile Raiffeisen îşi au rădăcina lor în simţul străvechiu de solidaritate al Saşilor.

Împrumuturile acordate au ajutat pe mulţi ţerani a-şi ridica economia şi a-şi păstra moşia. În legătură cu cooperativele stau vre-o cinzeci de *reuniuni de consum săteşti,* care au menirea de a feri pe ţerani de usură în mărfuri.

Resultatele agriculturii săseşti au fost în Ungaria totdeauna recunoscute şi apreciate. Romînii ardeleni şi Secuii şi-au luat pe ţeranul sas de model. De sigur va fi şi pentru ţeranii romîni din Regat un îndemnător pe terenul acesta. Concurenţa cu pămîntul mult mai fertil al Munteniei şi Moldovei va sili pe Sas a-şi lucra gospodăria şi mai intensiv, aşa că prin aceasta are să devie un factor important în desvoltarea agriculturii din România Mare.

O condiţie pentru aceasta ar fi, incontestabil, ca ţeranul sas, care acuma munceşte în gospodării mărunte, şi care are o mare dorinţă după pămînt, nu numai să nu piardă în viitor din acest pămînt, ci să-şi cîştige prin reforma care e pe cale de a se înfăptui.

Meseriile, industria, comerțul și băncile la Sași.

Aceiași hărnicie care a ridicat țerănimea săsească după cum s'a spus în capitolul precedent, a fost causa că a ajuns comerțul și industria încă prin veacurile trecute la o frumoasă desvoltare. Pană aproape de sfîrșitul veacului al XIX-lea se desfăceau produsele meseriilor săsești în întreg Ardealul și Țara-Ungurească, și au dominat și o parte a pieților din România. Oamenii bătrîni din România își vor mai fi aducînd aminte de așa-numitele «brașovenii», aduse din Brașov, cum erau: cîrpe, ciubote, pălării, frînghii, etc. Dar vremea nouă, cu desvoltarea industriei mari, care se făcea pe socoteala industriașilor mici, a pricinuit și meseriilor săsești daune mari.

Pe lîngă aceasta au mai intervenit două momente defavorabile. Cel d'intăiu a fost că, prin situația coloniilor săsești la periferia extremă a Ungariei, procurarea materialului brut se făcea, din causa tarifului mare de transport, foarte cu greu: o urmare a politicei de circulație unilaterală maghiară, ceia ce a și fost causa că schimbarea industriei mici în industrie mare s'a putut face numai foarte încet. A doua piedecă a fost războiul vamal cu România, început la mijlocul anilor '80, prin care s'a pus capăt desfacerii mărfurilor industriei mici săsești pe piețele românești, pe cînd, în acelaș timp, concurența produselor industriei austriece devenia tot mai mare, așa că industria săsească era strîmtorată tot odată de două părți.

Mulţi industriaşi saşi au dat atuncea faliment, şi abia în timpul din urmă, înnainte de izbucnirea războiului mondial, şi-au găsit, prin sporirea bunei stări la ţerani, un nou debuşeu pentru produsele lor. Mulţi au emigrat atuncea şi în România, în Bucureşti, Craiova, Buşteni, Azuga şi Rîmnicul-Vîlcii, şi au recîştigat acolo industriei săseşti un bun renume.

Dar acuma a ajuns industria săsească la un punct de întoarcere din care i se deschid perspective bune, ba chiar strălucite. Domiciliul Saşilor a ajuns de la periferia unui Stat la mijlocul patriei lor nouă, şi trecătorile Carpaţilor-de-Sud nu mai pun stavilă transitului liber de material brut şi de mărfuri confecţionate. Acum se pot desvolta în bună voie toate însuşirile Saşilor, care-i îndrumează spre muncă în industrie şi comerţ, şi începutul care s'a şi făcut pe terenul acesta se poate continuă în deplină libertate.

Pe lîngă aceasta mai vine şi faptul că au ajuns, în urma războiului mondial, în mînile multor oameni de afaceri saşi capitaluri mari, a căror lipsă a făcut, mai de mult, ca spiritul de întreprindere să fie paralisat. De-acum înnainte însă, nu numai industria mică va lua un avînt nou, dar şi industria mare, condusă de Saşi, va afla un teren prielnic pentru desvoltare.

Este adevărat că în deceniile din urmă multă industrie mică a ajuns din mîni săseşti în mînile concurenţilor de altă naţie, dar altele, precum sînt meseriile de lăcatuşi, bărdaşi, tîmplari, pielari, cîrnăţari, brutari şi zidari, sînt aproape mai mult săseşti. De cînd cu întroducerea luminii electrice, a apăductului şi a canalisării, s'a ridicat şi meseria de mecanici, şi a fost îmbrăţişată mai ales de Saşi. O posiţie deosebită în industria săsească i se cuvine tîrgului *Cisnădia* de lîngă Sibiiu, unde de sute de ani aproape în fiecare casă se aude zgomotul războiului de ţesut,

care în parte e condus, ca în vremuri străbune, tot cu mîna, iar în cele mai multe casuri cu ajutorul motorului electric. Postăvarii din Cisnădie produc un postav gros, care se foloseşte pentru straie de cai şi pentru haine ţerăneşti. Ţesătoriile mai mari sînt strînse într'o uniune. O şcoală de ţesut serveşte pentru instruirea *pregătirii industriale.*

Acesteia i se dă din partea Saşilor o mare importanţă. Până acuma era un mare desavantagiu că ţerănimea nu prea sprijinia desvoltarea meseriilor, dar, îmbunătăţindu-se perspectivele pentru industrîaşi, se speră că şi ţeranii saşi vor trimite mai mulţi copii la oraş la meserii. Afară de aceasta, condiţiunile mai bune de traiu din România Mare vor împiedeca emigrarea de mase mari în America, unde se duceau Saşii ca muncitori de fabrică; acuma va putea să li dea şi industria din patrie pînea de toate zilele. Saşii s'au străduit şi până acum a ridica nivelul industriilor prin şcoli profesionale, căminuri de învăţători, cursuri de specialitate pentru meşteri, prin biurouri de plasare pentru învăţăcei, prin burse acordate calfelor pentru străinătate şi prin împrumuturi date fără dobîndă meşterilor începători. Acuma lucrează Saşii la alcătuirea unor instituţiuni pentru ajutorarea meseriaşilor păgubiţi de războiu. De la mijlocul veacului trecut există în oraşele săseşti reuniuni de meserii, care au de scop sprijinirea industriei. Acestea au ţinut în deceniul ultim înnaintea războiului mai multe adunări de meseriaşi şi s'au constituit, la anul 1913, într'o mare uniune.

Industria de fabrică săsească se ocupă mai ales cu fabricarea de postav, de maşini agricole şi de piei. Mai multe fabrici de construcţiuni de fier au construit, nu numai în Ardeal, dar şi în România, poduri mari, care se pot pune alături de cele mai bune

lucrări făcute de firme străine. Afară deaceasta mai sînt în mîni săseşti fabrici mari de spirt, fabrici de bere, mori cu aburi, fabrici de salam, o fabrică de hîrtie şi una de vase de lut. Foarte desvoltate sînt la Saşi tipografiile. Cea mai mare tipografie săsească, firma W. Krafft, din Sibiiu, are de mai multe decenii un institut de editură pentru cărţi româneşti de conţinut literar şi tipăreşte în momentul de faţă două ziare româneşti.

Comerţul săsesc, care odinioară era foarte desvoltat, a suferit în cei din urmă ani, înnaintea războiului, prin cele mai sus amintite stări nefavorabile, foarte mult, şt a devenit în cea mai mare parte un comerţ mărunt de importanţă locală. Numai vre-o cîteva case de comerţ şi-au întins activitatea peste un teren mai larg dacă excludem fabricile mai sus amintite, al căror produse au fost distribuite şi prin România veche şi prin Balcani. Comerţul extern a primit îndemnuri mai puternice abia în timpul din urmă; viitorul îl va ridica şi mai mult. Nu de mult a fost întemeiat la Sibiiu de Saşii de acolo un birou economic, cu scopul de a mijloci şi de a conduce comerţul cu mărfuri de provenienţă ardeleană cu România veche şi cu statele balcanice.

Institutele de credit ale Saşilor alcătuiesc o specialitate în cel mai bnn înţeles al cuvîntului. Ele sînt întemeiate absolut pe principiul *de folos public şi de solidaritate;* lăcomia de cîştig a particularului nu poate juca aici nici un rol. Şi ele sînt expresia modernă a simţului străvechiu de solidaritate al Saşilor. Cele mai vechi institute de credit săseşti sînt: Casa generală de păstrare din Braşov (Kronstädter Allgemeine Sparkassa), fundată, la anul 1835, şi Casa generală de păstrare din Sibiiu (Hermannstädter Allgemeine Sparkassa), fundată la 1841. Fundatorii lor au

urmărit scopul de a crea un credit ieftin şi de a pune prin aceasta capăt usurii, mai departe de a îndemna la cruţare şi de a înlesni înfăptuirea ei şi în fine de a strînge fonduri culturale şi filantropice. Prin urmare au fost urmărite numai scopuri de interes public. De aceia orice cîştig al acţionarilor a fost deschis şi, pănă în ziua de azi, plătesc cele mai multe institute de credit, în sensul statutelor lor, aceiaşi dividendă după acţiunile plătite, care corespunde dobînzii acordate după depuneri. Jumătate din profitul curat se adaugă la fondul de reservă, iar cealaltă jumătate se foloseşte pentru diferite scopuri culturale, mai ales pentru *instituţiunile de învăţămînt.*

Institutele de credit săseşti sînt călăuzite în afacerile lor băneşti de o soliditate severă şi nu despoaie pe datornicii lor. Ele nu vor să-şi adune mijloacele pentru binefacerile lor culturale luîndu-le de pe spatele acelora cari întră în afaceri cu ei, ci rămîn filantropice în toate privinţile. Fiind misiunea lor sprijinirea instituţiunilor culturale, institutele de credit săseşti se văd silite a fi foarte circumspecte şi a nu se amesteca în afaceri riscate. Din motivul acesta se mărgenesc băncile săseşti la împrumuturi date numai pe garanţie sigură şi nu se amestecă în întreprinderi industriale mari. Adevărat că lipsa de bănci industriale e considerată ca o lacună în viaţa economică a Saşilor, şi Saşii se şi pregătesc pentru a împlini această lacună.

Școala și Biserica la Sași.

Biserica și Școala sînt pretutindeni bunuri mari culturale, la Sași însă au avut o și mai mare însemnătate: ele sînt factorul principal al vieții lor naționale, cum a fost și la poporul romîn din Ardeal. Biserica este cea mai puternică dintre toate organisațiunile săsești, care cuprinde tot poporul, în întregimea sa, iar Școala servește sîmțimîntului său dornic de desvoltare și-i păstrează cultura.

Un mare noroc pentru poporul săsesc este că *popor și confesiune sînt una:* toți Sașii sînt creștini evangelici. Biserica evangelică luterană de confesiune augsburgică unește pe toți în organisațiunea ei bine închegată.

Actuala constituție a Bisericii evangelice săsești datează de la anul 1861. Biserica se împarte după constituție în parohii separate, al căror număr este de 256, și în 10 districte bisericești; toate sînt supuse totalității unitare. Represintarea Bisericii din toate trei categoriile se înfăptuiește după aceleași principii, între care cel mai de samă este ca și elementul mirean să se validiteze; de aceia își și numesc Sașii Biserica lor: Biserica poporului (Volkskirche). În fruntea Bisericii stă episcopul ales, căruia-i este alăturat un mirean, administratorul diecesei. Corporația cea mai înnaltă bisericească este Consistoriul diecesan

ales pe şase ani, iar representanţa legislativă a Bisericii întregi este adunarea diecesană, care se întruneşte la trei, patru ani odată.

Parohiile separate le administrează preotul, care e ajutat de comitetul parohial (Presbyterium) şi de o represintanţă mai mare comunală. Toate posturile şi corporaţiunile sînt alese; o numire nu există la Saşi. Preotul satelor săseşti nu este numai păstorul sufletesc al parohienilor săi, ci şi sfătuitorul în lucruri lumeşti. El este de obiceiu şi preşedintele filialei reuniunii agricole din localitate şi conducătorul sau cel puţin sprijinitorul altor reuniuni de la sate. El este conducătorul politic al poporului său, printre care încearcă să răspîndească, prin cercuri de lectură, lumină şi cunoştinţe.

Cea mai mare importanţă o are Biserica la poporul săsesc prin susţinerea şi cultivarea şcolilor. Toate şcolile săseşti sînt şcoli confesionale şi stau în legătură strînsă cu Biserica. Şcolile primare şi medii sînt susţinute de parohii. Inspectorul şcolilor primare este preotul, iar locţiitorul episcopului este inspectorul şcolilor medii. Aşa-numitul decan al districtului bisericesc visitează prin funcţionarii săi din cînd în cînd şcolile poporale ale districtului său. Profesorii şcolilor medii sînt îndatoraţi a urmă şi studii teologice şi a se supune unui examen teologic, aşa că pot urmă, dacă voiesc, şi cariera de preot. Urmarea că preoţii sînt aleşi din tagma profesorilor e că preoţii n'au numai o cultură unilaterală teologică, ci dispun şi de cunoştinţe lumeşti.

La poporul săsesc simţul pentru educaţiune e foarte desvoltat, cum rar se găseşte la alte popoare. Poporul acesta mic, de mai puţin de un şfert de milion de oameni, susţine aproape 300 de şcoli de diferite grade. Numărul şcolilor elementare poporale este de

248, şi au cam două sau mai multe clase. După aceia mai sînt zece şcoli poporale superioare, cinci şcoli civile, cinci licee şi două gimnasii, o şcoală reală superioară, o şcoală reală inferioară, o şcoală superioară de fete şi două pedagogii. În numărul acesta nu sînt cuprinse mai sus amintitele şcoli de comerţ şi de meserii, şi cursurile complementare care stau în legătură cu şcolile poporale şi care sînt frecventate de fetele de la sate până la vîrsta de 16 ani, iar de flăcăi până la 19 ani. Numărul acestor fel de şcoli este de 248. La şcolile acestea lucrează vre-o 800 de puteri didactice, bărbaţi şi femei, dintre cari aproape 100 au pregătire academică.

Numărul elevilor şi elevelor şcolilor acestora se poate evalua în sumă rotundă la 44.000, dintre cari numai vre-o 2.000 nu aparţin naţiunii săseşti. Este de remarcat că pentru elevul sas timpul prescris pentru frecventarea şcoalelor e cu doi, trei ani mai lung de cum prescriu legile de Stat ungare, şi aproape nu există copii (cu foarte rare excepţii) cari să nu fi cercetat vre-o şcoală, ceia ce are ca urmare că Saşii n'au aproape de loc analfabeţi şi că în statisticile Statului ungar erau în privinţa aceasta la locul d'intăiu.

Se înţelege de sine că pe întreg teritoriul Bisericii evangelice săseşti s'a folosit din timpuri străvechi limba germană ca limbă de oficiu şi prin urmare şi ca limbă liturgică bisericească şi ca limbă de propunere.

Viaţa intelectuală la Saşi.

Se înţelege de sine ca un popor susţinător de atîtea şcoli să aibă o viaţă intelectuală foarte vie. Mîndria Saşilor e de a ţinea pas pe toate terenurile vieţii culturale moderne. Totdeauna au avut legături strînse cu cultura intelectuală a fraţilor lor din Germania. Sasul priveşte cultura poporului german ca izvorul nesecat pentru cultura proprie, şi se trudeşte totdeauna a abate din acest mare fluviu o mică vînă de apă şi pe ogorul său. Tinerimea studioasă urmează la Universităţile germane, cărţi şi reviste germane sînt aduse în mare număr în Ardeal, şi ceia ce în Germania a fost aflat ca bun găseşte întrare şi este apreciat şi la poporul săsesc, ceia ce a fost şi în folosul patriei lor.

Cercetările ştiinţifice la poporul săsesc se mărginesc la cercetarea patriei şi poporului propriu. Organul central al acestor cercetări e «Societatea istorică ardeleană» (Verein für Siebenbürgische Landeskunde), care s'a întemeiat la anul 1840. Societatea aceasta are astăzi peste 700 de membri, şi mai mulţi savanţi din străinătate îi aparţin ca membri corespondenţi.

Afară de aceia stă în legătură cu aproape 200 de academii, reuniuni şi societăţi de ştiinţă, cu care e în schimb de scrieri. Societatea publică pe fiecare an pe

30 de coale de tipar lucrări ştiinţifice, de istorie, istorie culturală, filologie şi etnografie. De şeptezeci de ani încoace există în Sibiiu şi o reuniune pentru ştiinţile naturale, care şi-a ridicat la anul 1895 o casă proprie, unde se adăposteşte şi un Museu. Această reuniune are de 32 de ani şi o secţie medicală, al cării scop este de a da membrilor săi prilejul să-şi continue activitatea ştiinţifică pe terenul medical.

Printre instituţiile ştiinţifice ale Saşilor stă la loc de frunte Arhiva oraşului Sibiiu, care e unită cu Arhiva Universităţii săseşti. Tot aşa ar fi de remarcat Museul Bruckenthal, inaugurat la anul 1817, care posedă pe lîngă o galerie mare de tablouri şi o colecţie de manuscripte. În edificiul Museului de ştiinţe naturale, se adăposteşte o colecţie a societăţii carpatine (Karpatenverein), care arată viaţa populară, locuinţa, portul, etc., ale naţiilor din Ardeal. Museul Ţerii Bîrsei din Braşov are o colecţie mare preistorică. Colecţii de obiecte de artă industrială, de ştiinţă naturală şi de valoare istorică se află multe în stăpînire particulară.

Arta literară are caracterul patriei. Aproape toate romanele, dramele, nuvelele, comediile şi cîntecele scriitorilor saşi sînt luate din viaţa poporului şi din trecutul său. Dar pe lîngă aceasta se cultivă şi poesia lirică modernă, ca interpretare a sentimentelor mai rafinate.

Ziaristica încă e foarte desvoltată la Saşi. Trei ziare politice apar în fiecare zi, şi pe lîngă acestea mai multe ziare săptămînale. Foaia agronomică (Landwirtschaftliche Blätter) am amintit-o mai sus. Foaia bisericească (Kirchliche Blätter) este organul oficios al Bisericilor evangelice şi «Curierul pentru şcoală şi Biserică» (Schul- u. Kirchenbote) serveşte mai ales interesele pedagogice şi apare la Braşov. O revistă li-

terară-ştiinţifică «Carpaţii» (die Karpaten) a fost silită a-şi înceta apariţia în urma războiului. În scurtă vreme va apărea la Sibiiu o revistă lunară de aceiaşi natură supt numirea de Ţara de Ost (Ostland). Apoi apare în fiecare an o colecţie bogată de *calendare*.

Musica încă-şi are rădăcinile adînci în sufletul poporului săsesc. El e un popor musical şi iubitor de musică. Încă din secolul al XVI«lea a existat în fiecare oraş săsesc o capelă instrumentală, şi în anul 1800 s'au represintat în Sibiiu opere musicale mari. În acest oraş există de 81 de ani încoace o reuniune de musică, care aranjează în fiecare an mai multe concerte de musică instrumentală şi vocală. Asemenea reuniuni mai sînt şi în alte oraşe săseşti, şi tot aşa şi multe coruri de bărbaţi, dintre care cel mai vechiu e la Braşov, întemeiat la anul 1859. Toate reuniunile acestea sînt unite într'o singură uniune supt numirea de «Uniunea musicală germană-ardeleană». La ce nivel înnalt au ajuns reuniunile acestea ni-o dovedeşte faptul că corurile de bărbaţi «Hermannia» şi «Männergesangverein» au represintat de multe ori pe scena teatrului din Sibiiu o mulţime de opere celebre. Şi la sate se cîntă şi se face musică; cîntecul poporal se cultivă tot aşa de mult ca şi în Germania, şi mulţi artişti şi artiste de renume au ieşit din mijlocul poporului săsesc.

Şi dragostea pentru *arta dramatică* îi zace Sasului în sînge. La sate se joacă mult teatru, şi în oraşe se dau adese ori represintaţii de dilletanţi. Pe lîngă aceasta are posibilitatea de existenţă şi un teatru de profesie. O societate germană joacă în fiecare an pe rînd în oraşele săseşti şi dă prilej în timpul de vară şi satelor mai mari săseşti de a se bucura de o artă mai bună teatrală.

Pentru *artele plastice* au avut Saşii din strămoşi multă pricepere. Aceasta o dovedesc monumentele cele multe de artă care se află pe pămîntul săsesc, în întâia linie frumoasele biserici, care aparţin diferitelor epoce de arhitectură bisericească. Peste tot arta medievală a Saşilor era exclusiv pusă în serviciul Bisericii. Baptisterii de metal, clopote, sculpturi la altare, strane şi uşi, potire şi cruci, icoane şi frescuri dovedesc un simţ artistic desvoltat şi măestria rară a vechilor Saşi. Aceste monumente de artă se adună astăzi şi se păstrează cu sfinţenie. O frumoasă colecţie de broderii vechi şi de argintării se păstrează la museul Bruckental, despre care am vorbit mai înnainte, şi unde s'au adus, în timpul din urmă, din partea mai multor comune bisericeşti, lucruri preţioase pentru a fi păstrate. Comuna bisericească Cisnădie, lîngă Sibiiu, e în stăpînirea unor scule bisericeşti vestite, care au fost expuse şi admirate la diferite exposiţii. Arta argintarilor a fost vestită în veacul al XVII-lea prin operele ei. Pictura era în floare încă din veacurile al XV-lea şi al XVI-lea, şi se pare ca şi cînd ar fi luat în cei douăzeci şi cinci de ani din urmă un nou avînt partea aceasta a culturii săseşti. Poporul săsesc a produs în acest timp mai mulţi pictori de talent, cari se pot considera drept cei mai fideli interpreţi ai felului drept a fi al Saşilor, fiind trăsătura caracteristică a lor o mare conştiinciositate şi ocolire a efectelor nesolide.

Organisaţiile Saşilor.

Saşii posedă foarte mult simţ pentru organisare. Condiţia preliminară pentru aceasta este *facultatea de a susţinea disciplina* şi de a-şi subordona voinţa proprie obştii şi scopurilor ei. Aceasta au învăţat-o Saşii din trecutul istoric. Ei sînt de veacuri obişnuiţi a se ocîrmui singuri şi n'au suferit nici cînd un amestec de sus.

Organisaţiunea lor cea mai bună e *Biserica*. Ei se bizuiesc a păstra organisaţia şi în lucruri laice, ca să introducă mai ales în *politică* acelaşi spirit puternic şi solidar. Organisarea lor politică funcţionează bine. În fiecare cerc electoral de până acum există un comitet de oameni de încredere, «Comitetul cercual», care în timpul din urmă s'a numit şi Sfat poporal. În sfătuirile acestea se discută chestii politice, naţionale şi comunale şi se pregătesc alegerile politice. Afaceri politice mai importante şi de interes obştesc ajung înnaintea comitetului central, care este compus din delegaţi aleşi din comitetele cercuale. Din Novembre 1918 au înfiinţat Saşii un for permanent supt numele de «Sfatul naţional germano-săsesc din Ardeal». În acest Sfat se desbat chestiunile importante şi multe care privesc poporul săsesc şi care resultă din timpul mare de prefaceri şi de transiţie.

La poporul săsesc e o tradiţie severă ca minori-

tatea să se supună voinței majorității, deși organisația politică săsească se basează pe voința liberă și nu are puterea de a-și impune decisiunile ei cu forța. Cine sparge disciplina poporului, se expune la aspre desaprobări din partea opiniei publice.

În comune mai există din timpuri străvechi o organisație dublă, care are o influență foarte bună asupra populației de la țară. Fiecare sat e împărțit în mai *multe vecinătăți* (Nachbarschaften), ai căror membri sînt toți bărbații însurați și economicește independenți. Scopul lor este de a-și da ajutor reciproc la serviciul de siguranță, la foc, la îmbolnăviri, la clădiri de case și la atîtea năcazuri, care se țin de omul singuratec. Flăcăii și fetele tinere, cari au ieșit din școală, se întrunesc într'o *societate a fraților* (Bruderschaft) și într'o *societate a surorilor* (Schwesterschaft). Scopul cercurilor acestora este a da prilej tineretului de a-și însuși moravuri bune și o purtare cuviincioasă. Întrunirile reuniunilor acestora sătești se fac după multe obiceiuri frumoase străbune. În timpuri mai vechi au existat «vecinătăți» și la orașe. În anii din urmă s'au introdus iarăși la Sibiiu și Brașov: aici au însă un caracter modern și scopul de-a discuta în sînul lor chestii de interes obștesc și de-a redeștepta simțul național.

Sașii au un simț foarte desvoltat pentru *viața de reuniuni*. Simțul acesta resultă la ei din simțul străvechiu de solidaritate și din dorința lor de a-și înmulți mijloacele care să unească poporul lor în strînse legături. Motivul serios al sentimentului pronunțat pentru viața de reuniuni este dorința de conservare a poporului. Reuniunile săsești au prin urmare scopul, pe de o parte, de a uni, prin membrii lor, recrutați din toate păturile sociale, poporul în totalitatea sa, pe de altă parte, de a se întinde peste toată

ţara locuită de Saşi. Aceste reuniuni sînt sau din capul locului înfiinţate astfel, că au un caracter general săsesc, şi atuncea au un comitet principal şi se compun din mai multe reuniuni filiale locale, sau se unesc mai multe reuniuni întemeiate una de cealaltă, dar cu aceleaşi tendinţe, într'o uniune.

Am amintit şi până aici mai multe societăţi mari ale Saşilor, precum e Societatea istorică săsească, Reuniunea pentru ştiinţele naturale şi reuniunile de musică şi de cîntări. Reuniunile se pot împărţi în următoarele categorii: reuniuni de apărare a intereselor şi umanitare, reuniuni pentru artă şi ştiinţă, reuniuni de cîştig, reuniuni de sport şi reuniuni sociale.

Cea mai mare reuniune sau societate este aşa-numitul *Gustav-Adolph-Verein*. Reuniunea aceasta stă în legătură cu reuniunea din Germania, întemeiată înnainte cu 84 de ani, şi are menirea de a ajuta pe protestanţii răsleţiţi, materialiceşte şi sufleteşte. În fruntea reuniunii stă episcopul săsesc, şi organisaţia se face după districtele bisericeşti. O reuniune soră a reuniunii Gustav-Adolph este reuniunea de femei «*Allgemeiner Frauenverein*» («Reuniunea generală a femeilor»), care are de scop îngrijirea săracilor şi orfanilor, înfrumuseţarea bisericilor, îngrijirea cimitirelor şi alte meniri de felul acesta. În fiecare sat are reuniunea cîte o filială, şi preşedinta e de obiceiu preoteasa. La grupa aceasta aparţine şi reuniunea pentru protejarea copiilor (Kinderschutzverein), creată acum vre-o zece ani, şi reuniunile de abstinenţă alcoolică.

Printre reuniunile de sport este cea mai veche reuniunea de gimnastică, iar cea mai importantă Reuniunea carpatină (Karpathenverein), întemeiată la anul 1881. Ea a deschis frumuseţa munţilor ardeleni turisticei şi a introdus în regiuni sălbatece şi încă nepătrunse civilisaţia, supt formă de drumuri

bune şi de case de adăpost. Reuniunea aceasta a suferit mult în urma războiului, dar nădăjduieşte a lua un avînt mai mare, ne mai existînd graniţa care punea o stavilă pe coama munţilor.

O instituţie particulară sînt la Saşi zilele reuniunilor (Vereinstage). În zilele acestea îşi ţin toate reuniunile de-odată, şi în unul şi acelaşi oraş, adunarea generală. Aşa se întîmplă că se întîlnesc o mulţime de compatrioţi din toate ţinuturile, şi însemnătatea zilelor acestora e de a da un prospect interesant despre munca naţională săvîrşită pe diferite terenuri. Zilele de întrunire sînt întovărăşite de producţii festive: banchete, concerte şi alte represintaţii umplu pausele dintre şedinţe şi serile.

Caracterul național al Sașilor.

Dacă ne întrebăm care sînt cele mai caracteristice trăsături de caracter ale poporului săsesc, vom remarca două: un mare dor de cultură, legat de capacitatea de a se cultiva, și un sentiment pronunțat național. Sașilor, cari au fost nevoiți să trăiască în calitate de popor mic într'o împrejurime străină, și cari au fost în toate timpurile expuși la diferite atacuri, li-a dat istoria lor un sentiment național foarte puternic, care întrece pe al celor mai mai mulți Germani. Sentimentul acesta național se arată în tenacitatea cu care țin la limba lor maternă și la toate bunurile lor culturale și în dragostea firească de poporul german, din care și poporul săsesc e o mică particică aruncată în străini. El se arată și într'un sentiment puternic de solidaritate, despre care a fost vorba în această expunere de multe ori. Acest sentiment este adînc pătruns în inima Sașilor, mai ales atuncea, sau mai bine zis: tocmai atuncea, cînd ei trăiesc răzleți în lumea nouă dincolo de Ocean și despărțiți de mii de chilometri.

Toate întocmirile Sașilor au ca principiu simțul de solidaritate și de unitate internă. Fiecare Sas simte că are nestrămutata datorie de a lucra pentru binele poporului întreg. La Saşi s'a desvoltat cea mai înaltă formă a sentimentului de solidaritate, prin care

se dă poporului întreg înfățișarea unei *personalități unitare*. E adevărat că de aici resultă în afară un fel de separatism, care la un popor așa de mic e o condiție principală pentru conservarea lui.

Moravurile simple, care au fost remarcate încă de scriitorul roman Tacit la Germani, se pot afla și astăzi la Sași, de și n'au rămas nici ei neatinși de supercivilisația timpului modern. Simplicitate, sinceritate, cinste și loaialitate sînt însușiri recunoscute de prieteni și de adversari la poporul săsesc. El are o concepție severă despre lege și drept, și respectă avutul celuilalt. Fără de principlile acestea nici n'ar fi posibilă menținerea lor laolaltă. Aici mai trebuie adăugată hărnicia și conștiinciositatea Sașilor, prin care și-au desvoltat cultura și și-au sporit bună starea. Cînd Sașii sînt aruncați de soartă prin lumea largă, se știu afla îndată în situație și sînt pe toate terenurile muncitori foarte apreciați.

Dacă mai luăm în samă, pe lîngă însușirile acestea ale Sașilor, simțul lor pronunțat de ordine, chibzuiala și liniștea, străduința neîncetată spre progres și de cultivare etnică, atuncea avem o mulțime de virtuți înnalte de cetățeni, care fac ca Sașii să fie un prețios element în viața de Stat căruia-i aparțin.

Ca atare au fost cunoscuți de Unguri și ca atare vor fi cunoscuți de Romîni.

Ce așteaptă Sașii de la noua lor patrie?

Am văzut cum sînt Saşii, cari prin hotărîrea de la Mediaş s'au alăturat României.

Trebuie acum să ne întrebăm: *supt ce condiţii şi cu ce aspiraţiuni şi-au făcut ei alăturarea?* N'ar fi făcut-o dacă n'ar fi fost călăuziţi de cele mai bune speranţe. Saşii sînt un popor circumspect, care nu intră orbiş în împrejurări necunoscute şi nu se împrieteneşte cu oameni de la cari nu poate aştepta niciun bine. Dacă au făcut ei pasul aceasta, este că au aflat în declaraţiunea conferinţei naţionale romîne de la Alba-Iulia cuvinte care li-au umplut inimile de încredere.

Cuvintele acestea se află în partea a treia a resoluţiunii, în care adunarea vesteşte următoarele:

1. «Deplină libertate naţională pentru toate popoarele conlocuitoare. Fiecare popor se va instrui, administra şi judeca în limba sa proprie prin indivizi din sînul său, şi fiecare popor va primi drept de represintare în Corpurile Legiuitoare şi la guvernarea ţerii în proporţie cu numărul indivizilor ce-l alcătuesc.

2. Egală îndreptăţire şi deplină libertate autonomă confesională pentru toate confesiunile de Stat.»

Decisiunile adunării de la Alba-Iulia au fost recunoscute şi sancţionate în numele României de M.

S. Regele Ferdinand. Prin aceasta au devenit basa drepturilor tuturor popoarelor locuitoare pe teritoriile alipite României. Saşii recunosc această basă de drept şi-o revendică pentru el. Ei află în executarea concesiunilor făcute cetăţenilor neromîni o garanţie îndestulătoare pentru menţinerea poporului lor şi pentru desvoltarea lui de până acum. Cu aceste premise ei s'au folosit de dreptul de liberă dispunere de sine al popoarelor — această evanghelie a timpului nou — şi s'au alăturat României. Ei au lucrat cu o judecată sănătoasă şi cu o înţeleaptă auto-mărgenire, cînd au renunţat de a crea un Stat propriu pentru a cărui menţinere numărul lor ar fi cu mult prea mic. Dar ei nu renunţă de-a rămînea şi mai departe *o individualitate naţională* şi pretind, în sensul hotărîrii luate la Albalulia, ca prin întocmiri de Stat să li se dea pentru aceasta şi posibilitatea externă.

Care anume sînt acuma aceste condiţii şi întocmiri? Cine a urmărit cu atenţiune descrierea istoriei şi a stărilor actuale ale Saşilor de pe paginile acestea, va putea uşor să recunoască din ele pretenţiunile lor. Acestea ni sînt presintate din partea unui om de încredere al Saşilor în modul următor:

Saşii voiesc mai tîrziu să rămînă pe mai departe *o unitate închegată germană*, şi, ca să fie aceasta posibil, e necesar ca teritoriul colonisat de ei să represinte o *administraţiune unitară*. Ei au format o asemenea administraţiune unitară, cum s'a mai spus, în veacurile trecute până la anul 1876 şi doresc ca ea să fie din nou creată. Toţi Saşii să aparţină unui teritoriu administrativ cu excluderea, pe cît se poate, a comunelor nesăseşti şi care să fie administrat autonom prin oamenii lor aleşi de ei înşii şi prin represintanţa lor. Funcţionarul înnalt gubernial, care stă în fruntea Municipiului, să fie numit de Guvern sau

de Rege la recomandarea Municipiului. Saşii doresc, ca conaţionalii lor germani din Banat, Bucovina, Dobrogea şi Basarabia, să fie adunaţi în asemenea municipii. In fruntea tuturor municipiilor să stea un *Ministru german* care să fie membru al Guvernului din Bucureşti şi să fie de asemenea numit la recomandarea Municipiilor.

Limba oficială a municipiilor germane să fie *limba germană*. Ca să poată însă organele administrative de Stat să satisfacă cerinţele poporului în ce priveşte drepturile, interesele şi obiceiurile lor, e necesar ca funcţionarii să fie germani şi în număr corespunzător. Numai aşa se pot înfăptui pe deplin decisiile de la Alba-Iulia.

Pentru *Biserică şi şcoală*, care stau în strînse legături, pretind Saşi *deplină libertate şi administraţie proprie neştirbită*. Alegerea liberă a tuturor duhovnicilor până la episcop, a tuturor învăţătorilor şi funcţionarilor bisericeşti şi şcolari să li fie garantată, cum li-a fost garantată înnainte cu 700 de ani prin decretul regelui Andrei al II-lea din Ungaria, şi de care s'au folosit în toate veacurile care au urmat de atuncea. Limba oficială, limba liturgică şi limba şcolară să fie cea *germană*. Dreptul Statului de-a supraveghia instituţiile acestea îl recunosc Saşii necondiţionat, dar doresc ca organele prin care se face supravegherea să fie asemenea germane pentru ca să aibă pricepere deplină pentrn activitatea şcolilor germane.

Saşii şi-au clădit învăţămîntul din putere proprie, sînt hotărîţi a duce şi mai departe jertfele pentru susţinerea lui, dar cu toate acestea cred că sînt îndreptăţiţi a cere pe sama şcolilor care se ocupă cu creşterea cetăţenilor vrednici de Statul căruia-i aparţin ca acest Stat să sprijinească instituţiile acelea

ale căror greutăți s'au sporit simțitor prin scumpirea recerinților. Statul ungar a dat în deceniile din urmă pentru Biserica și școala săsească subvenții anuale considerabile, fără a pune vre-o condiție dăunătoare care ar fi putut știrbi libertatea lor. Sașii speră că și noua lor patrie nu se va arăta mai puțin generoasă.

Pretențiunea ca Statul romîn să întemeieze o *Universitate* pe sama tuturor cetățenilor germani, nu numai diu Ardeal și din părțile ungurene alipite României, dar și din Bucovina, Basarabia și Dobrogea, se discută foarte serios în cercurile săseşti. Crearea unui asemenea centru cultural german ar fi un frumos dar pe care l-ar oferi România Mare sutelor de mii de cetățeni noi, de origine germană.

Starea *economică* a Sașilor n'a prea fost favorabilă până acuma din causa situației lor geografice la periferia extremă, dar de acum înnainte se va putea vedea cu atît mai mult vrednicia lor pe diferite terenuri, și mai ales pe cel agronomic vor putea merge cu bun exemplu înnaintea concetățenilor lor. Va fi însă necesar ca și Statul romîn să sprijinească ramurile economice cultivate de Saşi printr'o politică înțeleaptă, mai ales în ce privește furnisarea de material brut și transitul de mărfuri.

În resumat, Sașii nădăjduiesc a afla la noua lor patrie deplină apreciere pentru munca lor culturală și priceperea dreaptă pentu individualitatea lor națională. Deși aparținători unui alt neam, ei nu vor fi mai puțin fii credincioși ai patriei lor nouă de cum sînt confrații lor romîni, și nu vor fi mai puțin călăuziți de spiritul de jertfă pentru țintele și idealurile ei mari, ci vor da ce au mai bun pentru a ferici și îmbogăți România Mare și pentru ca aceasta să devină tot mai mult un Stat cultural modern.

Pentru aceasta însă au și ei dreptul de-a pretinde

să fie consideraţi din partea Rominilor ca nişte cetăţeni egal îndreptăţiţi ai Statului lor şi să nu fie lipsiţi de nicio condiţiune de care ar avea nevoie pentru deplina desvoltare a puterilor şi însuşirilor lor.

Dacă posibilitatea aceasta li va fi dată, ei vor preamări în veci ziua care i-a făcut cetăţeni ai României Mari şi libere.

CUPRINSUL.

CUPRINSUL

	Pag.
Prefaţa	3
Introducere	9
Cine sînt Saşii şi unde locuiesc ?	11
Din trecutul Saşilor ardeleni	13
Situaţia socială a Saşilor.	22
Agronomia săsească	24
Meseriile, industria, comerţul şi băncile la Saşi . .	29
Şcoala şi Biserica la Saşi	34
Viaţa intelectuală la Saşi	37
Organisaţiile Saşilor	41
Caracterul naţional al Saşilor	45
Ce aşteaptă Saşii de la noua lor patrie ?	47